

FELSEFE DÜNYASI

2022/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 75

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)

Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyat/Price: 120,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2022, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA

Tel: 0(312) 229 99 28

KİTAP TANITIMI

HEIDEGGER'İN METAFİZİK ELEŞTİRİSİ VE METAFOR SORUNU

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 75, Yaz 2022, ss. 493-499.

Geliş Tarihi: 16.05.2022 | Kabul Tarihi: 17.06.2022

Alper GÜRKAN*

Metafor kavramı edebiyat, sanat, göstergebilim ve felsefenin kesişme noktasında yer almaktadır ve bu nedenle arda alanında dil tartışmalarını barındıran bir yoğunluğa sahiptir. Anlamın neliği sorunu ve onunla bitişik gösteren-anlam ilişkisi söz konusu disiplinleri bir noktaya toplar. Bu nokta özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda varlığın anlaşılabilirliği veya nedensellik gibi doğrudan metafiziğe konu edilen ve bilimler için önemli sonuçları olan içerimlere sahiptir. Zeynep Kot Tan'ın kaleme aldığı *Heidegger Sarkacı-Metafor Kavramının Arkeolojisi* isimli çalışma metaforun neliğine ve onun Heidegger felsefesindeki yankılarına eğilirken anlam-gösterge ilişkisi nedeniyle bu içerimlerle yüzleşir. Genel çerçevede kitabın, metaforun çoğu zaman göstergenin ikili yapısı içinde kavranışına bir alternatif arayışı olarak değerlendirilmesi mümkün. Ancak bu arayış, Heidegger felsefesi üzerinden yürütülen bir tartışmaya dayandığından metafizik gelenek ve onun uzanımlarının gölgesinde geçmektedir. Metaforun, anlamı bir şeyden bir başka şeye aktarma işlevi dikkate alındığında beliren ikiliğin (gösteren-gösterilen) metafizik gelenekle ilişkisi de açıktır. Tan bu nedenle metafor kavramını, sanattaki karşılıklarından ve yorumlanışından ziyade Heidegger'in metafizik eleştirisi üzerinden ele alarak değerlendirmektedir.

Heidegger Sarkacı'nda ele alınan ana sorunsal, Heidegger'in Batı metafizik geleneğine yönelttiği eleştiri ışığında metafor kavramının imalarının geçerli olup olmadığıdır. Şayet Batı metafiziği bir hataysa ve Platon'dan bu yana görünüş ile gerçeklik arasında sunulan ontolojik ayırım bir yanılma-

* Doktor Adayı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-0407-769X, e-mail: gurkanalper@yahoo.com

manın kaynağı olarak tüm düşünce süreçleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahipse bunun sanattaki metafor kullanımı ve sanat eserinin anlaşılması açısından sonuçlarının ne olduğu önem taşımaktadır. Zira Heidegger'in metafizik eleştirisi ile sanat ve şiir hakkındaki görüşleri dikkate alındığında şu iki olası sonuçtan birisine ulaşılması makuldür: ya metaforun sanattaki kullanımı ve anlamı yanlış bir ontolojik kavrayışın ürünüdür ya da sanatta metafor diye bir şey bulunmamaktadır. Metafora atfedilen merkezî rolü dikkate aldığımızda ona ilişkin tasavvur sanat eserlerini yanlış anlamamıza yol açacak bir önem taşır. Bu nedenle metaforun reddi ve onun Batı metafiziğinden arındırılmış doğru bir kavrayışı arasında bir tercih gereklidir. Zeynep Kot Tan bu iki sonucu sorgulayarak metafor kavramı için Heidegger'in yeni bir çerçeve sunup sunmadığı konusu üzerinde durur.

Heidegger Sarkacı kitabı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Heidegger'in metafor kavramına yönelttiği eleştiriyi, ikinci bölüm Batı metafiziğine dayanmayan bir metafor kavrayışının felsefî arka planını, üçüncü bölüm ses ve anlam arasındaki ayrılığın ve birliğin Heidegger açısından bir metafor teklifi içerip içermediğini tartışır. Kitabın temel sorunsalını açık kılmak için burada öncelikle metafor kavramı metafiziğin mahiyeti bağlamında kısaca değerlendirilerek Heidegger'in eleştirisinin temel unsurları zikredilmektedir. Sonrasında söz konusu unsurların, gösteren-gösterilen ikiliğinin dünya-içinde-varlık (Dasein) açısından bir değerlendirmesi yapılarak metaforun imkânı hakkındaki değinilere odaklanılmaktadır.

Sağduyuya dayandığımızda gerçeklik diye işaret ettiğimiz bir görünüş olması, maddî veya zihinsel olsun, şeylere doğrudan erişemememiz, varlığın tecrübemizi aşan (ya da tecrübemize verilmiş) bir alanına akıl yoluyla ulaşma gereğinin bazı gerekçeleridir. Bunlar, metafizik düşüncenin temelinde yer alırlar. Böylece şeyler, duyuma ve düşünmeye konu olmak bakımından farklı niteliklerle nesneleşirler. Bunun sonucu olarak görünüş ve gerçeklik ayrımı, sahte ve asıl ayrımı hâlini alır. Sahte, gerçeğin aksine yanlısamadır ve bir şeyin görünüşü olarak tecrübeye verilenin bir kısmıdır. Metafizik düşünmenin bu şekildeki ifadesi, onun yalnızca belirli felsefî tutumlarca benimsenmiş bir ikilikçilik (düalizm) olduğu izlenimi verir. Oysa doğadaki fenomenlerin, nedensel yasaların sonuçları olduğu kabulüne dayanan modern bilim de esasen metafizik geleneğin içinde anlamlıdır. Bu anlamda metafizik kaçınılmazdır.

Bu bağlamda değerlendirdiğimizde Heidegger'in metafor kavramını metafizik olarak nitelemesinin anlamı nedir? Bu soruyu cevaplamak için Heidegger'in "varlığın unutulması"na yol açtığını iddia ettiği Batı metafiziği

eleştirisini hatırlamak gerekir. Heidegger metafiziksel düşünmeyle şeyleri ikiye bölen ontolojik tutumu kasteder. Bu ikiliğin bir tarafında şeyin kendisi veya gerçekliği mevcutken diğer tarafında şeyin görünüşü yer alır. İnsanın eşya hakkında bilgi edinme girişiminin bir sonucu olarak duyum ve idrak sürecinde köklenen bu ikilik kabaca gerçeklik ile duyuma konu edilebilen yönler arasında bir ayrımdır. Şayet eşyayı duyumlarımızın sınırlılığıyla, birer fenomen olarak kavrarsak madde dünyasının kaçınılmaz doğasının bir parçası olan değişim bizi aşılmaz bir bilgi sorunuyla karşı karşıya bırakır: her şeyin sürekli değişim içinde oluşu, Herakleitos'un akıl çelen felsefesi ışığında sofistlerin kuşkucu argümanlarını gerekçelendirmekte ve şeylerin bilgisinin olamayacağı sonucuna yol açmaktadır. Şayet şeylerin bilgisi yoksa veya genel olarak bilgi diye bir somutluk mevcut değilse ona içkin doğru da olamayacaktır. Metafizik gelenek, değişen şeyleri yine o şey olarak tanıyabildiğimize ilişkin sağduyusal düşünceye dayanarak aklın etkinliğini esas alan bir kavrayış temelinde yükseldi: bir şeyi o şey olarak tanımamız onun değişmeyen yönünü görmemiz, akıl aracılığıyla şeyin özünü kavramamızla gerçekleşmektedir. Böylece doğruluğu içkin bilgi kavramı da görünüş ve gerçeklik arasındaki ikiliğin varsayıldığı ontoloji ışığında değişmezleri konu edinmiştir. Platon'dan önce bir şeyin dış görünüşü karşılığında kullanılan *eidos* sözcüğünün onunla birlikte şeylerin düşünülebilir özüne karşılık gelecek şekilde kullanımı, metafizik geleneğin var olanları duyulan ve düşünülen diye ikiye ayırdığı bir bağlam var etmiş oldu.

Tan, Heidegger'in her ne kadar kökleri Parmenides felsefesinde olsa da değişmeyen öz fikrinin esas sahibinin Platon olduğu varsayımından hareketle metafizik eleştirisinin bir özetini verir. Buna göre Platon'dan beri felsefe var olan daima başka bir var olan aracılığıyla açıklanmıştır. Açıklama/kuram ve şey/doğa arasındaki ilişki gösteren-gösterilen ikiliği ise ilkinin sadece anlamı taşıma işleviyle yüklü bir araç olması söz konusudur. Eğer gösteren kendinde bir anlama sahip değil de gösterilene (anlama) götüren bir araçsa bu durumda onun asıl yanında ikincil bir değeri vardır. Bu bağlamda ele alındığında bilim diliyle beraber tüm gösterge sistemlerinin gerçekte bir metafizik tasavvura yaslandıkları açıktır. Dolayısıyla hakikati de göstergeleri çözümlenme yoluyla erişilebilecek mantıksal bir inşa içine yerleştirmek söz konusudur. Heidegger açısından bunun anlamı, herhangi bir referans sisteminin bütünüyle metafizik/ontoloji izleğinin peşinden gittiğidir.

Metafizik geleneğin şeylerin gerçekte ne olduklarını araştırma girişimi olmasının aksine Heidegger için varlık sorunu, şeylerle anlamlı bir bütünlük içinde karşılaşmamızın nasıl olduğuyla, anlamla ilgilidir. "Neden var olanlar vardır da hiçlik değildir?" Bu soruyla düşüncenin ilgisi var olanları aşır

varlığa yönelir. Bu sorunun muhatabı da anlamak isteyen bir var olan olarak insan veya dünya-içinde-var olan (Dasein)'dir. İnsanın da dâhil olduğu var olanlara ilişkin ontik araştırmanın ötesinde varlığa ilişkin ontolojik araştırmayla anlama yönelme onu biricik varoluş kılar. Oysa ne hayvan ne de tanrı bir varoluştur. O hâlde anlam Dasein içindir ve var olanlar onun dünyasında anlamlıdır. Heidegger'e göre şeyler Dasein'in anlamlı dünyasının parçalarıyla çevrilmiş mevcudiyetleridir. Metafiziğin kategorik düşünme biçimi şeyi bir cinsin altına yerleştirerek var olan olarak tanımlar. Oysa varlığın kendisi bir cinsin türü olmadığı için var olanların dışında varlık sorusu daima ertelenir, cevaplanamaz. Metafizik gelenek filozofa göre bu nedenle varlığın unutulmasına yol açmış, onu daima başka bir soruyla geçiştirmiştir.

Zeynep Kot Tan'a göre Heidegger'in varlık sorusunun ertelenmesi sorununun metaforun anlaşılması sorununa aktardığı yer, şeyden gerece geçişin gerçekleştiği noktadır: metafiziğin tesis ettiği temsili düşünme biçiminin aşılması teklifiyle Heidegger, şeylerin (töz olarak şey veya duyu verilerinin birliği olarak şey olmaktan uzaklaştırarak) kendilerini Dasein'in dünyasında açığa çıkardıkları yeni bir hakikat tasavvuru sunar. Eğer şeyler insan dünyasında açığa çıkıyor ve anlamsal bütünde var oluyorsa, bu, onları betimleyen dilin, hakikatin bir aracı olmadığı, insanın içinde var olduğu bir yapı olduğu vurgusunu öne çıkarmak demektir. Böylece hakikat, bir mantık sorunsalı olmanın dışına çıkarılarak dünyanın kurucusu olma işlevi kazanır. Tan'ın çalışmasının birinci bölümünün ele aldığı varlık ve dil arasındaki ilişkiyi metafor bağlamına taşıdığı kısımda dilin Dasein çözümlemesi içindeki değerlendirmesi böylece anlama ilişkin Platoncu ve Aristotelesçi bakış açılarının eleştirisiyle bütünlendir. Metafizikçilerin insanın neliği sorununun ötesinde Heidegger onun kimliği sorununu merkeze alarak dilin insanın dünyasını nasıl kurduğu ve böylece sabit bir anlama gönderen bir metafor gibi değil, sonsuz olanakları kendinde barındıran yönünü insanın yaratma edimi ile birleştirmektedir. Bu yüzden dilin de insanların birbirleriyle iletişim aracı olmaktan ziyade varlığın kendisini açığa vurduğu bir ev oluşu söz konusudur. O hâlde insan dili konuşmaz fakat dil insanı konuşur. Yazara göre bu kavrayışın sonucu şudur: şayet dil ve onu oluşturan kelimelerin anlamları konuşanın yüklemelerinden bağımsız ve zaten bir anlamla donatılmış olarak ifade ediliyorsa bir şairin şiirinde belirli bir anlama gönderme yapmak için metafor kullanımından söz etmek de ses ve anlam arasında bir ayrımı varsayan ikilik de söz konusu değildir. Çalışmanın ana sorunu burada belirginleşir: o hâlde metafor metafizik düşünceye yaslı bir yanılısama mıdır, yoksa Heidegger metafizik içerimlere sahip olmayan bir metafor kavrayışı mı teklif etmektedir?

Heidegger Sarkacı'nın ikinci bölümü metafizik geleneğin önsayıtlarından bağımsız bir metafor kavrayışının olanağına odaklanır. Tan'ın burada temel araştırması Heidegger'in ontik ve ontolojik ayırımına dayalı olarak sanat eserinin temsil doğasını aşan bir anlam alanıyla ilgilidir. Özellikle Aristoteles'in sanat yorumu üzerinden hareketle antik Yunan dünyasında sanat ve zanaat arasında bir farklılığın gözetilmemişliğini dikkate almayan yorumlamaların şey, gereç ve eserin tasavvuruna dair hataları görünür kılınır. Yazara göre Heidegger'in estetik olmayan bir sanat düşüncesine yönelişi, metaforun metafiziksel ikiliklerin dışında kavranmasının yolunu açmaktadır. Burada dilin, bir anlamı işaret eden öznenin kullandığı ses aracının ötesinde varlığın kendini açması olarak kavranması, sanat eserinin de bir gereç işleviyle bir anlamın göstergesi olarak değil, farklı bir varoluş kipi olarak kavranmasını temellendirir. Heidegger bunu, sanatın özünü "var olanın hakikatinin, kendini -yapıtı- oturtması" şeklinde ifade etmiştir. Şayet hakikat, Heidegger'in ileri sürdüğü gibi ifade ve gerçeklik arasında bir uygunluk veya tutarlılık değil de yalnızca örtümsüzlük (*alethia*) ise sanat eseriyle yapılan da hakikate bir gönderme değil, bizatihi hakikatin açığa çıkarılmasıdır.

Tan, çalışmasının üçüncü bölümünde araştırmayı yönlendiren temel varsayımlarından, Heidegger'in metafordan ziyade metafor kavrayışını eleştirdiği iddiasını ileri sürer. Önceki bölümlerde aydınlatılan varlık, var olan, varoluş, hakikat, sanat ve metafor gibi kavramların ışığında Heideggerci bakış açısından sanat eseriyle ortaya konulanın anlamı üzerine bir çözümlemeye girişir. Bu açıdan ses ve anlam ikiliğinin yansıtıldığı yeryüzü ve dünya ikiliğinin varsayılan açıklayıcılığı, bir temsil ve dolayısıyla bir öncelik-sonralık ilişkisinden ötede iç içe geçmişlik veya bir aradalık düşüncesine dayanır. Onun metafizik ile ilahiyatın birlikteliğine yönelik onto-teoloji eleştirisine dayanarak ifade edildiği üzere, kutsalın tanrıya götüren aşkınlığı ile Yunan tapınağı tanrısallığı temsil etmez, tanrı bizatihi oradadır. Bu yaklaşım aslında kitabın adındaki sarkaç sözcüğünün neyi ima ettiğini de özetler: "Tekniğe Yönelik Soruşturma"da Heidegger'in *tekhne* sözcüğüne ilişkin tasavvurda hem bir araç vurgusu hem de güzellik arayışının bir arada bulunması gibi insanın yeryüzünde bir dünya içinde varoluşu da imkân kullanımıyla insanın kendini yaratmasının sürekli bir gelgit içinde gerçekleşmesi söz konusudur. Dasein, kendi bedenini de içeren yeryüzünü araç olarak kullanarak amaç olan anlam ile dünyasını var ederken şairin sesi kullanarak şiirini oluşturmasındaki gibi davranır. Dasein içine fırlatıldığı yeryüzünde otantik varoluşuna kavuşurken sanat eseri de onun ontolojik dünyasında yaratılmış olarak hakikati dile getirir. Açıktır ki bu, sesi/sözcü-

ğü bir anlama gönderen ikincil bir unsur saymanın ötesinde şiirin dil dolayımında var olmaya çıkan bir hakikat olduğu anlamına gelir. Şair şeyleri kendisi olmaya bırakır; teknik ile şeyleri gereçleştiren insan, tıpkı yeryüzünün bir sakini olmak gibi şeyleri kendi varlıkları içinde serbest bırakmış olmakla onların kendi hakikatlerini açığa vuruşlarını seyreder.

Sonuç olarak Tan'a göre, Heidegger'in formel mantığa ve özdeşlik ilkesine yönelik eleştirileri aracılığıyla $A=A$ 'nın bize totolojiden başka bir şey vermediği, sarkaç fikriyle $A=B$ şeklinde bir formülleştirmeye izin verecek "birlikteliğin" mevcudiyetini görünür kılmaması, metafiziğin temsil fikrini aşan bir metafor kavrayışına da olanak sağlamaktadır. Böylece şiirde bir metaformuş gibi görünen nehir sözcüğü nehre varlığını bahşetmekte veya nehir dil dolayımında kendi hakikatini açığa çıkarmış olmaktadır. Bu da temsilin (nesneden anlama götüren) tek yönlü çağrışımının aksine bir sarkaç gibi bütünlük, çift yönlü bir anlayışı çağırıştırır. Dolayısıyla metafor sorunu bir semantik bağlam içinde değil, varlık ve var olan arasında olmak bakımından ontolojik bağlamda anlam kazanır.

Heidegger Sarkacı bize bir metafor kuramı sunmakta mıdır? Yazarının da ifade ettiği üzere çalışmada Heideggerci bir metafor tanımına ulaşmaktan ziyade onun metafora nasıl baktığına dair bir sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuçun temel gerekçelerinden birisi bizatihi Heidegger'in metafor kavramını metafizik gelenek içinde bir araç olarak değerlendirmesidir. Diğer bir deyişle metaforun temsil etmeye yönelik içeriğinin metafizik gelenek aracılığıyla unutulmuş ontolojik farkı önvarsaymasıdır. Bu nedenle çalışmanın, metafor kavramında ortaya çıkan sorunların Heideggerci bakış açısından bir değerlendirmesi olarak okunması okuyucunun beklentilerini cevaplayabilmesi açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar yazar bunu önsözde ifade etmişse de bu, çalışma açısından bir zayıflık olarak değerlendirilebilir mi? Belki, başvuru alan betimleyici üslubun gerektirdiği şekilde konuların çok geniş bir bağlamdan ele alınması sorunuyla birlikte metnin olumsuz bir yönü olarak da dile getirilebilir.

Ancak çalışma şu üç yönden literatürdeki boşlukları dolduracak nitelikte ve yetkinliktedir: İlkin bu eser bir kavram arkeolojisi sunmak açısından düşünce dünyamızın nesnelere değerlendirmekte başvurulacak farklı metodolojik imkânları görüş alanımıza sokmaktadır. Kavram tarihçiliğinden ayrı olarak yazarın felsefe, dil, edebiyat/sanat alanlarında metafor kavramına ilişkin zihnimizdeki izleri açık kılıp değerlendirme biçimi; sadece felsefe değil, gösterge sistemlerinin çözümlemesine başvuru alan dil ve edebiyat araştırmaları, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, ilahiyat, sanat tarihçiliği gibi

alanlar için de ilham verici özelliktedir. *Heidegger Sarkacı* ikinci olarak geniş referans çerçevesiyle Heidegger araştırmaları için ciddi bir katkı sunmaktadır. Ayrıca zengin kaynakçası ve filozofun temel sorunsallarını açık bir biçimde ortaya koyuşuyla yeni okuyucular için de besleyici ve yönlendiricidir. Üçüncü olaraksa çalışma sanat, edebiyat ve özellikle şiirde anlama, anlam, metafor gibi kavramların, ifadeleri açıklığa kavuşturmakla da görevli felsefe açısından ele alınışları yönüyle önem taşımaktadır. Böylece çoğu zaman birbiri yerine kullanılan metafor, imge, alegori, gösterge, işaret, sembol gibi kavramların tasavvurlarındaki tutarsızlıkların ortaya çıkardığı belirsizliklerin giderilmesi için gerekli çalışmalara duyulan ihtiyacı da gün yüzüne çıkarmış olmaktadır.